

1309 o 1320 collita de dacsa a *Montesa* (Finke, *Acta Arag.* II, 926); 1327: *Muntesa* (BSC XV, 201). Fou repoblada de cristians junt amb Vallada, a fur de València el 1289 (veg. la carta en Lz. Vargas II, 148; i més biblgr. II, 157).

Les dades de la història posterior ja no toca gaire consignar-les en aquest llibre de lingüística i història etimològica; pertanyen més als historiadors locals. Coincideixen en gran part amb la de l'Orde militar de Montesa, fundada per Jaume II, sota el patrocini papal, amb butlla de 1318. Vegeu, entre altres, els llibres de Samper, *Montesa Ilustrada*; i Villarroya, *El R. Maestrazgo de Montesa*. Per a la relació amb l'Orde de St. Jordi d'Alfama, del Princ., hi ha informació en Samper i en Font i Rius (*C. de P.* I, 779). M. Betí Bonfill, *El Papa Pedro de Luna, señor temporal del Maestrazgo de Montesa* (*Congr. d'Hist. Cor. Ar.*, 1925-8, 38 pp.). La unió amb la de St. Jordi, el 1412, dóna lloc a la construcció d'un nou castell, acabat per Fra Fc. Llansol de Romaní, que en fou Mestre 1536-1543 (*GGRV*, 366). Joan Llansol de R., n'era cavaller i li donà la vall de Perputxent. (V. art.).

De la història de l'església dóna altres informacions SSiv. 302-4. Hi dominaren segurament els cristians, des de la repoblació, i potser amb caràcter aviat exclusiu: no n'hi ha notícia en els censos de moriscos del S. XVI, i en el de 1609 només hi assenyala Reglà (p. 111) 300 cases de cristians vells.

És segur que el nom de *Montesa* prové de MENTESA, ja ben documentat en temps romans. Plini posa *Mentesa* com a ciutat de la Tarraconense, i Livi en dóna una variant *Mentissa*. També figura en itineraris romans; i escrit Μέντησα, en algunes fonts gregues, (cf. Bertoldi en *Festschrift Jud.*, 1936, 231).

Aquest fou el nom antic de Montesa; malgrat els dubtes sobre la localització d'algunes d'aquestes dades: alguns erudits moderns en situen una, força endins d'Andalusia, que deu ser *Mentesa Bastia* (que hom posa uns 90 k. a l'E. de *Corduba* i 15 al S. del Guadalquivir, en direcció a *Bastia* (> *Baza*); Othmer (*BABL* VI, 347) dóna per segur que els *Mentesani* serien una subdivisió dels Oretans. Com que es deu tractar d'un derivat sufixal format amb un mot comú ibèric (amb un sentit com 'muntanyenc') és ben possible, i versemblant i tot, que el nom estigués repetit en dues zones del Sud d'Hispania, i que la nostra no fos més que una d'elles, i una altra cap a Jaén o més enllà.

Del que no podem dubtar és que el nom de la nostra *Montesa* ve d'aquest mot ibero-romà; i no dubtem tampoc que seria la més coneguda i principal entre les citades homònimes ibero-romanes.

Així ho admeten, amb llur autoritat, lingüistes com Schuchardt (*Iberische Dekl.*, 65), a qui s'han adherit Bertoldi (supra) i M-Lübke. Es tracta, com explica

Schuchardt, d'un derivat del mot *mendi* 'muntanya', comú a l'ibèric i al basc. El duplicat fon. *Mentesa/Mentissa* (Livi) es podria explicar suposant que els romans oïen als ibers una pron. *mentísa* amb í breu i tònica (probt. *íoberta*), i com que aquesta accentuació d'una vocal breu interna, en síl·laba oberta, era contrària al sistema accentual de la llengua llatina, l'adaptaren diversament: els uns duplicant la ss (que així ja era conforme a les normes llat.) o canviant-ho en *ē* els altres; timbre que en llatí coresponia a la *ē* llarga (d'on la grafia de Plini etc., i la *η* dels grecs); però en el temps imperial la *η* ja tirava a canviar-se en *i*.

En tot cas aquí tenim un dels noms de la sèrie -*ESA* /-*IS*(*TA*), pròpia de la toponímia de la Hispania oriental; des del Pirineu fins a més enllà del Xúquer: *Manresa*, *Albesa*, *Olesa*, *Ardesa*, *Utxesa* (l'OCTOGESA de Cèsar), els tres *Artesa* (des del Segre mitjà fins al Maestrat), *Orpesa* (< ETOBESA), *Carpesa* i l'ENESA que fou el nom originari de la vila d'El Puig.¹ Veg. en particular el que n'hem escrit a l'article *Manresa*, sobre les afinitats europees i alpines d'aquesta terminació.²

L'arrel de MENDI 'muntanya' es retroba en el derivat MENDICULEIA d'un oppidum de cap al Cinca (cf. l'art. *Mentui* supra). És possible que en certes formes ibero-basques no existís distinció fonemàtica entre ND i nt. En tot cas la toponímia navaresa mostra que hi havia duplicat *andi/anti* en parlars bascos, en l'adj. que hi significa 'gran'. En els nostres articles *Montan* i *Mentui* hem mostrat que també cap a Ribagorça i el Segre *mendi* tingué una variant *menti*. En definitiva, i en tot cas, veiem que en molts dels nostres NLL pre-romans, *mendi*, passant per *menti*, acabà convertint-se en MONT- per la influència inevitable del seu sinònim llatí MONS, -TIS. Així és com MENTESA prengué també la *o* de MONS i acabà en *Montesa* (cf. encara la conclusió de l'art. *Montanui*).

D'altra banda ens consta bé que el nom fou transmès, des de l'ibèric dels temps visigòtics, als sarraïns. Yaqut (S. XIV) el cita en lletres aràbigues *Mntyšā'* (Alemany, *Geogr.* 97), on no estem pas segurs si és correcte suplir vocal *u* (pron. *muntéšā*) o si seria encara *Mā-* com en la forma ibero-romana; per més que sigui parlant de la regió (*kūra*) de Jaén, però les divisions entre aquestes *koras* sarraïnes fluctuaren bastant. Segons el Bekrí (1094) seria *Mantīšā*, i a la *kūra* de Jaén (Levi-Provençal ed. del Himyarí, p. 248); i sobre aquesta qüestió veg. també Seybold, *Rev. del C. de Est. de Hist.* de Granada (III, 1913, 202-5).

Puix que pogué haver-hi duplicat del nom en temps dels moros, és important examinar si n'hi ha hagut duplicats o parònims fins avui. En efecte hi ha un *Montesa* «lugar» agre. al mun. de Barbastro, prop de Cregenzán, prov. d'Osca.

En canvi es veu clar que no hi ha cap comunitat originària amb els dos següents: *Monthey* a la Suïssa